

G H E O R G H E B A L Ș**(1868-1934)****Membru titular al Academiei Române 4 iunie 1923****Vicepreședinte al Academiei Române****31 mai 1928 – 27 mai 1931****Discurs de recepție: *Începuturile arhitecturii bisericești în Moldova*****Prof. dr. Liviu-Iulian ROMAN,
Școala Gimnazială Păunești, Vrancea**

Familia Balș este considerată una dintre cele mai vechi familii din Moldova, rădăcinile ei coborând până la începuturile Moldovei, în perioada descălecatului lui Dragoș¹. Date certe există din secolul al XVI-lea, din timpul lui Cristea Balș¹. Familia a fost bine cunoscută în Moldova, beneficiind și de lucrări speciale de genealogie. Dintre acestea se remarcă un armorial autentificat de domnie în anul 1813¹, primul document de acest fel din genealogia românească. Din lucrare se poate urmări și evoluția blazoanelor de-a lungul secolelor XIV-XIX, sursă istorică de mare valoare pentru știința heraldică din România.

Bunicul academicianului Gheorghe Balș a fost Alexandru, căsătorit prima oară cu Cassandra Cantacuzino-Pășcanu (de care a divorțat), apoi, în 1831, cu Elenco, fii-

ca domnitorului Ioniță Sandu Sturdza (1822-1828)¹. În 1838 s-a născut Alexandru (Alec), senator și prefect de Iași, căsătorit în 1860 cu Ruxandra Sturdza (decedată la 36 de ani, în 1878, în Elveția) cu care a avut patru copii: Alexandru, Elena², Gheorghe și Matei. Gheorghe a fost al treilea copil al familiei, născut la Adjud, spre deosebire de primii doi frați, născuți la Iași, și de ultimul, născut la Geneva. (FOTO 1).

Nașterea lui Gh. Balș la Adjud este legată de Moșia care a ajuns în proprietatea familiei la începutul secolului XIX. Logofătul Balș a cumpărat Moșia Adjudul-Nou de la serdarul Constantin Canta, ulterior Moșia fiind extinsă cu noi proprietăți în jurul Adjudului³. În 1838, moștenitor al Moșiei Adjudului devine Alec, tatăl lui Gh. Balș. El a mărit proprietatea după ce a cumpărat moșia Șișcani, de pe malul Siretului, de la Costache Aslan⁴. În 1876 familia Balș va

¹ Cf. Paul Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. I, București, 1913, p. 416. Logofătul Balș, la începutul secolului XIX, a cumpărat moșia Adjudul-Nou de la serdarul Constantin Canta, ulterior moșia fiind extinsă cu noi proprietăți în jurul Adjudului. Schimbarea a adus și noi învoieli cu locuitorii stabiliți pe moșie, ceea ce a dus la unele nemulțumiri și apelul la domnitorul fanariot Scarlat Calimachi în anul 1812. Vezi *Monografia municipiului Adjud*, 2008, pp. 32-33.

² Născută în 1866, s-a căsătorit cu Ioan Cantacuzino, profesor universitar, microbiolog și creatorul, în 1921, a Institutului de seruri și vaccinuri care îi poartă numele. Clădirea Institutului a fost făcută după planurile lui Gheorghe Balș, cumnatul lui Cantacuzino. A decedat în 1945 și este îngropată în sectorul familie Balș din cimitirul Bellu unde, pe piatra de mormânt, sunt trecuți eronat anii 1878-1946.

³ Schimbarea a adus și noi învoieli cu locuitorii stabiliți pe moșie, ceea ce a dus la unele nemulțumiri și apelul la domnitorul fanariot Scarlat Calimachi în anul 1812. Vezi *Monogr. Adjud*, pp. 32-33.

⁴ *Idem*, p. 34.

vinde moșia Adjudului către principesa Finareta Ghica (Știrbei), de la care a ajuns, ulterior, la alți proprietari¹.

Gheorghe Balș. Conform actului de stare civilă, s-a născut la 13/25 aprilie 1868² cu numele „George Balsiu” în „Tg. Adjudu-Nou în casa părinților săi din Strada Sușaua”. În actul de naștere, încheiat pe 14 aprilie, se menționa că s-a născut „ieri”, deci 13 aprilie stil vechi, iar corespondența cu stilul nou este 25 aprilie³, dată aflată aproape de prăznuirea Sf. Gheorghe, de unde explicația plauzibilă a numelui său. Tatăl, Alexandru, avea 28 de ani și este trecut ca având „profesie „agricolă”, mama, Ruxandra, de 24 de ani, trecută drept „casnică”. Actul conține mai multe greșeli⁴ încât, la sesizarea tatălui, după semnăturile martorilor, era inserată rubrica „Mențiuni” în care s-au făcut câteva modificări: numele familiei era „Balș”, vârsta tatălui era de 30 de ani, iar ocupația tatălui era „proprietar”. De asemenea, vârsta mamei era de 26 ani, ocupația ei fiind „proprietară”⁵.

Gh. Balș s-a căsătorit la 25 februarie 1897 cu Marieta Știrbey (decedată în 1963 la București). Soră cu prințul George Știrbey, aceasta i-a asigurat accesul la una dintre cele mai influente familii bucureștene, aflate în anturajul familiei regale. Regina Maria a fost extrem de apropiată de familia Știrbey, iar în timpul Primului Război Mondial împreună cu aceasta s-a implicat cu toată energia în organizarea serviciului de ambulanță și îngrijirea răniților. De aceea, nu întâmplător Gh. Balș a făcut parte, alături de soția sa, din conducerea Crucii Roșii române⁶. Ca semn de încredere, în noiembrie 1917, când exista riscul ocupării Moldovei și familia regală română examina posibilitatea retragerii în Rusia, regina Maria îi încredința lui Gh. Balș și soției sale conducerea organizației pe care o patrona și depozitele cu provizii și materiale sanitare⁷. A făcut parte, în aceeași perioadă, din Societatea pentru profilaxia tuberculozei⁸.

Familia Gheorghe și Marieta Balș a avut patru copii: Zoe⁹, Alexandru¹⁰, Ion¹¹ și Matei (Foto 2). Ultimul este și cel mai cunoscut descendent al familiei, medic, profesor universitar, decan al Facultății de Medicină din București și cel care a dat numele Institutului de Boli Infecțioase din București. A avut doi copii care au continuat ocupațiile bunicului: Marina (n. 1938), arhitectă, și Ion (n. 1942), inginer¹².

¹ *Idem*, p. 43.

² În unele lucrări este trecut 14 aprilie 1868. Vezi M. Dim. Sturdza, *op.cit.*, p. 257.

³ În multe surse consultate data nașterii apare în diferite variante, ceea ce demonstrează necesitatea recurgerii la documentele oficiale.

⁴ Conform regulilor privind înscrierea în registrul de stare civilă, nașterea unui copil se făcea pe baza declarațiilor a doi martori care semnau certificatul, alături de ofițerul de stare civilă. De aceea, deseori, informațiile din actele de stare civilă conțineau date aproximative despre vârsta și ocupațiile părinților.

⁵ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale (prescurtat DJAN) Vrancea, Fond *Stare civilă Adjud*, dosar 10/1868, f. 15.

⁶ Potrivit unor surse, datorită implicării sale, a deținut funcția de președinte al Crucii Roșii din România pe viață. Cf. Mihai Olteanu, *Gheorghe Balș (1868-1934) – Inginer constructor, cercetător al istoriei artelor, primul președinte al AGIR-1918*, în „Univers ingineresc”, nr. 17, 2008, disponibil la http://www.agir.ro/univers-ingineresc/numar-17-2008/gheorghe-bals-1868-%E2%80%93-1934-inginer-constructor-cercetator-al-istoriei-artelor-primul-presedinte-al-agir-%E2%80%93-1918_2211.html.

⁷ Maria, regina României, *Povestea vieții mele*, vol. III, Editura Rao, București, 2009, p. 291. În alt loc din memoriile reginei, Marieta Balș era nominalizată printre „prietenele” sale. *Ibidem*, p. 391.

⁸ Cf. Al. Lapedatu, *Răspuns la discurs*, în Dorina N. Rusu (editor), *Academia Română. Discursuri de recepție (1919-1936)*, vol. V, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 453.

⁹ Născută în anul căsătoriei, la 19 decembrie 1897. A făcut studii de Drept devenind profesor al Universității din Cluj și membru corespondent al Academiei Române. A decedat la Paris în 10 ianuarie 1991 fiind înmormântată la Noisy-le-Roi. Cf. M. Dim. Sturdza, *op.cit.*, p. 257.

¹⁰ Născut în 1898, a fost inginer și s-a căsătorit cu Dina Berindei, divorțată, care avea un fiu din prima căsătorie, cunoscutul istoric și academician Dan Berindei. Alexandru Balș a suferit prigoana comunistă decedând în temnița din Gherla în 1959. Cf. M. Dim. Sturdza, *op.cit.*, p. 257.

¹¹ A urmat profesia tatălui, aceea de arhitect. A trăit 79 de ani (1901-1980), fiind înmormântat în cimitirul Bellu alături de tată și alți membri ai familiei Balș.

¹² Ultimul are doi copii: Andrei și Alexandra. Cf. M. Dim. Sturdza, *op.cit.*, p. 257.

Fratele mezin al lui Gh. Balș, Matei (1873-1927), a fost magistrat de carieră, avansând până la funcția de președinte al Curții de Casație. Matei Balș a avut cinci copii, cel de-al doilea, Ștefan (1902-1994), îndrumat, foarte probabil, de unchiul său, a ajuns arhitect și membru al Comisiunii Monumentelor Istorice (în perioada 1930-1950, după care a fost desființată), ulterior membru, alături de Ion, băiatul lui Gh. Balș, în Direcția Monumentelor Istorice. Deși a fost închis o perioadă în timpul regimului comunist, a fost reintegrat și a contribuit la restaurarea a numeroase monumente laice și, mai ales, eclesiastice. În 1990 a reintrat în Comisia Monumentelor Istorice, după reînființarea acesteia. A fost, de asemenea, membru corespondent al Academiei Române¹.

Descendența din vechea familie Balș a determinat implicarea lui Gh. Balș în perpetuarea moștenirii istorice și culturale. De aceea, alături de fratele său, Matei, a făcut demersuri pentru restaurarea principalei necropole a familiei Balș din Moldova, biserica Sf. Dimitrie, aflată în centrul Iașilor, în apropiere de Piața Unirii².

Studii. Din sursele consultate reiese că Gh. Balș n-a studiat în România. Se pare că a studiat în Elveția, bazându-ne pe câteva indicii, în primul rând mărturia lui N. Iorga, cel care amintea de „creșterea lui la Geneva”³. Aici, de altfel, se va naște și ultimul frate al său, Matei, și tot aici va deceda mama sa pe când el avea zece ani. Un argument în plus este că a luat bacalaureatul la Lausanne și a obținut diploma de inginer, în 1890, la Politehnica din Zurich.

Activitatea ca inginer și arhitect. Gh. Balș revine în țară în 1891, după finalizarea studiilor universitare, și intră la Serviciul de verificări poduri al Căilor Ferate Române, pentru ca anul următor să devină membru al Societății Politehnice din România. Începutul carierei de arhitect și inginer constructor s-a făcut cu lucrări de amploare, evocate în numeroase lucrări. Majoritatea surselor consultate menționează pe Gh. Balș ca unul dintre inginerii care au lucrat sub comanda lui Anghel Saligny la podul de la Cernavodă și amintesc contribuțiile la portul Constanța și la farul de la Tuzla⁴. O altă lucrare de dinaintea Primului Război Mondial a fost proiectarea și realizarea Sanatoriului de Tuberculoși de la Techirghiol⁵ sau a Institutului de Seruri și Vaccinuri „Louis Pasteur” din București⁶. După război, principalul edificiu proiectat și construit, alături de arhitectul Nicolae Ghika Budești, a fost clădirea Institutului de Seruri și Vaccinuri „Dr. I. Cantacuzino”, instituție sanitară înființată în 1921 și care s-a mutat în clădirea finalizată în 1924⁷. Tot Balș a proiectat, după mărturisirea lui N. Iorga, depozitul „atât de practic conceput” al Bibliotecii Academiei Române⁸.

O activitate remarcabilă a desfășurat Gh. Balș în cadrul Comisiunii Monumentelor Istorice al cărei membru a devenit în 1913 și în care a ajuns vice-președinte⁹. N. Iorga afirma chiar că în

¹ În afara activității de restaurator, a semnat și proiecte de clădiri noi, precum două case și o biserică la Balcic în perioada interbelică. De asemenea, a publicat studii de specialitate și a scris monografiile dedicate monumentelor istorice și restaurării acestora. A fost decorat cu: Ordinul "Steaua României" (1936), Ordinul „Coroana României” în grad de Cavaler (1938), „Medalia Centenarului Regelui Carol I” (1939), „Medalia Muncii” (1954). Cf. <http://stefan-bals.ro/html/Date-biografice-stefan-bals.html>.

² Biserica este și principala necropolă a familiei Balș din Moldova. Cf. M. Dim. Sturdza, *op.cit.*, p. 261. Vezi și Gh. Ghibănescu, *Biserica Sf. Dimitrie din Iași*, 1934.

³ N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. II, Editura pentru Literatură, București, 1967, p. 276.

⁴ Vasile Grecu, *G. Balș*, în „Codrul Cosminului”, VIII, Cernăuți, 1933-1934, p. 580. Vezi și <https://arhivadearchitettura.ro/arhitecti/gheorghe-bals/>.

⁵ Cel care oferă informația adaugă o mențiune despre activitatea soției sale; la acest sanatoriu „copiii rahitici sau suferinzi de tuberculoză osoasă își găsesc vindecarea grație activității neobosite și însușirilor de organizare a d-nei Balș”. Cf. G.M. Cantacuzino, *loc. cit.*, p. 426.

⁶ Cf. *Dicționarul arhitecturii românești moderne*, vol. I (Literale A-C), 2012, p. 34, disponibil la https://issuu.com/dictionaruar/docs/dictionar_arhitecti_si_cladiri_ac_u.

⁷ Cf. <https://www.cantacuzino.ro/ro/index.php/17>. În prezent Institutul trece prin momente dificile și necesită investiții în re tehnologizare și recreditare. Inclusiv clădirea Institutului, care va împlini curând un secol, are nevoie de reparații. Un arhitect, Adrian Bălțeanu, documentându-se pentru o hartă turistică a capitalei, o includea într-un top 10 al clădirilor din capitală care ar merita să fie pe lista monumentelor istorice. Vezi http://www.b365.ro/cenutaresele-bucurestiului-cladirile-istorice-nedreptatite-vezi-galerie-foto_29159.html#n.

⁸ N. Iorga, *op.cit.*, pp. 276.

⁹ Vezi <https://arhivadearchitettura.ro/arhitecti/gheorghe-bals/>.

această Comisie atât de importantă pentru România Balș „era de fapt conducătorul prin cunoștințele sale tehnice, prin neconținută prezență la datorie, prin devotamentul său nesfârșit pentru urmele clădite ale trecutului în care familia sa jucase o așa de largă parte, fără ca și din aceasta el să fi tras cât de puțină mândrie”¹. Buletinul Comisiei a devenit, astfel, principala publicație în care au apărut studiile sale.

După marele război, Gh. Balș s-a implicat în 1918 în înființarea Asociației Generale a Inginerilor din România (AGIR). În perioada în care România ieșise din război, după Pacea de la Buftea-București, numeroși ingineri, dintre foștii ofițeri, mulți purtând încă haine militare, la inițiativa lui Gh. Balș, au pus bazele acestei asociații profesionale. După două întâlniri preliminare, la 27 mai și 17 iunie, în amfiteatrul Facultății de Fizică de la Universitatea Iași, la 12 august 1918 a avut loc Adunarea Generală de constituire a AGIR unde au fost aprobate statutele și a fost ales un Consiliu de administrație compus din nouă membri. Dintre aceștia, cel dintâi era Gh. Balș, ales la 20 august 1918 primul președinte al AGIR. După încheierea războiului și revenirea autorităților la București, AGIR a scos un Buletin apărut până în anul 1946².

Gh. Balș a făcut parte și din consiliile de administrație a numeroase societăți în perioada interbelică. Arhitectul Grigore Ionescu, autorul unei Istorii a arhitecturii în perioada interbelică, amintește că lucrarea a fost premiată în 1934 de Societatea Arhitecților Români iar din juriu făceau parte „două din autoritățile noastre în materie – regretatul Gheorghe Balș și dl N. Ghika-Budești”³. Din altă sursă știm că Balș a fost președintele Consiliului de Administrație al Băncii de Agricultură și Export și membru la Societatea Franco-română de Petrol „Columbia”, Societatea Anonimă Română „Electrică”, Societatea Anonimă Română pentru Industria și Comerțul Petrolului „Prahova”, Societatea Anonimă Română „Creditul Tehnic” sau Regia Loteriei de Stat⁴.

Opera⁵. După aproape două decenii de activitate în domeniul construcțiilor, Gh. Balș începe să analizeze arhitectura medievală din Moldova intrând într-un domeniu în care a dat măsura capacităților sale și unde a lăsat opere de referință până astăzi. Aplecarea spre studierea artei medievale bisericești este evidentă după 1910⁶. Pentru aceasta viitorul academician a efectuat și numeroase vizite de documentare în țările din jur. La răspunsul *Discursului de recepție* din 1925 – la care ne vom referi pe larg mai jos -, academicianul Al. Lapedatu oferea informații despre călătoriile de documentare și studiile apărute sub semnătura lui Balș sau împreună cu alți colaboratori. Astfel sunt menționate călătoriile din Serbia (1911), Bulgaria (1912), Grecia (1913) sau Rusia, în perioada premergătoare Primului Război Mondial⁷. Un alt cunosător al vieții lui Balș amintește, în afara locurilor deja menționate, de călătoriile în Italia, Creta și Siria⁸.

¹ N. Iorga, *op.cit.*, pp. 276-277.

² Informații preluate de la aniversarea a 90 de ani de existență a AGIR, în 4 septembrie 2008, din prezentarea făcută de președintele AGIR de atunci, dr. ing. Mihai Mihăiță. Vezi M. Olteanu, *loc.cit.*

³ Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii românești*, Cartea Românească, București, 1937, p. 7.

⁴ Cf. M. Dim. Sturdza, *loc. cit.*, p. 317.

⁵ La Biblioteca Academiei am identificat două studii semnate „inginer G. Balș”: *Organizarea irigațiilor în România*, 1904 (19 pp.) și *O evaluare a volumului de apă din România*, 1905 (37 pp.). Deși, inițial, am considerat că ar putea fi primele studii ale lui Gh. Balș, nu avem nici o dovadă în afara numelui comun, preocupări pentru hidrologie nefiind menționate în nicio lucrare referitoare la academician.

⁶ Bizantinologul Vasile Grecu (1885-1972), filolog și bizantinolog român, membru corespondent al Academiei Române, amintea de perioada 1908-1910 când a proiectat și construit edificii sanitare și făcea o legătură interesantă: „cum în vechiul regat înainte de război organizarea spitalicească era în legătură atât de strânsă cu vechile ctitorii mănăstirești, cred că aici istoria artei românești a avut norocul ca atențiunea inginerului G. Balș, care era un gânditor pătrunzător, aprofundând problemele ce și le punea până în amănunte, să fie îndreptată spre vechile noastre clădiri bisericești. Căci din acest timp datează primele sale manifestațiuni de interes pentru acele clădiri”. V. Grecu, *loc. cit.*, p. 580.

⁷ Alexandru Lapedatu, *loc. cit.* p. 448. Un arhitect și istoric de artă, N. Ghika Budești, colaborator apropiat al lui Balș, amintea în afară de aceste țări și de Polonia și Ungaria. Vezi Nicolae Ghika Budești, *Gheorghe Balș și influența artei armene asupra vechii arhitecturi din Muntenia și din Moldova*, București, p. 4.

⁸ G.M. Cantacuzino, *loc. cit.*, p. 425.

Cercetările sale minuțioase se referă la monumente arhitectonice medievale din țară și din străinătate și sunt însoțite de numeroase planuri, desene, relevee și elemente de arhitectură. Majoritatea lor au fost publicate în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice (prescurtat BCMI¹), dar și în broșuri separate, disponibile majoritatea la Biblioteca Academiei Române².

- *O vizită la câteva biserici din Serbia*, 1911 (44 pp.);
- *O biserică a lui Radul-cel-Mare în Serbia, la Lopușnia*, 1911 (5 pp.)³;
- *Notiță despre arhitectura Sf. Munte*, 1913 (49 pp.)⁴;
- *Biserica de lemn din Păroși*, 1915 (2 pp.)⁵;
- *Mănăstirea din Nicopoli*, București, 1915 (7 pp.);
- *Bogdan-Serai*, 1916 (11 pp.);
- *Biserica Mirăuții din Suceava*, 1924 (6 pp.)⁶.
- *L'art ancien*, 1925, Paris (10 pp.)⁷;
- *Sfânta Paraschiva din Ștefănești-Botoșani*, 1926 (9 pp.)⁸;
- *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, 1926 (530 pp.)⁹;
- *Câteva observațiuni în privința bolniței Coziei*, 1927 (6 pp.);
- *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, 1928 (395 pp.)¹⁰;
- *Influences de l'art gothique sur l'architecture roumaine*, 1929 (5 pp.)¹¹;
- *Un ouvrage sur la peinture dans les monuments de l'art roumain ancien*, Vălenii de Munte, 1929 (17 pp.)¹²;
- *Maica Domnului Îndurătoarea în bisericile moldovenești din secolul al XVI-lea*, 1930 (18 pp.)¹³;

¹ Deoarece există o colecție digitală a acestei reviste de specialitate, o amintim aici cu mulțumiri adresate harnicului cercetător asupra vieții religioase din Vrancea, care ne-a semnalat-o, d-l Romeo Valentin Muscă. Vezi <http://patrimoniul.gov.ro/publicatii/buletinul-comisiei-monumentelor-istorice>.

² Pentru o trecere în revistă a studiilor sale publicate, cu informații despre anul și locul apariției, vezi și Vasile Grecu, *loc. cit.*, pp. 580 și urm. Întrucât unele studii sunt reduse ca întindere iar altele au sute de pagini, am optat pentru precizarea numărului de pagini în paranteză (prescurtat pp.).

³ Autorul analizează ruinele bisericii de aici – regiunea Craina de lângă Valea Timocului - și publică inscripția care arată că a fost ridicată de Radu cel Mare pe la 1500-1501. De asemenea prezintă unele asemănări în modul de execuție (pietrăria) cu altă ctitorie a lui Radu cel Mare, cea de la Dealu, finalizată în aceeași perioadă, motiv pentru care autorul avansează ipoteza că ar fi putut fi trimiși meșteri în Serbia. Vezi BCMI, București, IV, 1911, pp. 194-199.

⁴ În afara studiului despre arhitectura bisericească de la Athos, Gh. Balș adaugă și „o listă a bisericilor și clădirilor ridicate cu bani și cu ajutor românesc la sfântul Munte, precum și a obiectelor mai de seamă date în dar”. Cf. Vasile Grecu, *loc. cit.*, p. 582.

⁵ BCMI, VIII, 1915, pp. 134-135.

⁶ BCMI, XVII, 1924, pp. 169-175.

⁷ Material apărut în *Catalogue des oeuvres exposées* sub titlul *Exposition de l'art roumain ancien et moderne*, Paris, 1925, pp. 31-41. Cf. Vasile Grecu, *loc. cit.*, p. 585.

⁸ Apărută în BCMI și publicată în broșură la Editura Ramuri, Craiova, 1926. Autorul demonstrează că biserica, atribuită fără date certe lui Ștefan cel Mare, nu poate fi din perioada lui, ci „cel puțin în veacul al XVII-lea” (p.8). Acceptă ideea că „fundatiile naosului cu altarul și ale pronaosului sunt cele vechi pe care s-ar fi zidit la începutul veacului al XVII-lea o biserică nouă” (p.9).

⁹ Gh. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, Cartea Românească, București, 1926, extras din BCMI, 1925, XVIII, nr. 43-46. Lucrarea a fost reeditată în 2012 de Muzeul Bucovinei Suceava, ediție îngrijită de Tereza Sinigalia și Paraschiva-Victoria Vătaru, Editura Karl A. Romsterfer, Suceava, 2012, disponibil la <https://www.scribd.com/doc/126952551/G-Bals-Bisericile-Lui-Stefan-Cel-Mare>.

Autorii încheiau prefața astfel: „sperăm ca oricine va lua în mână acest volum să îi mulțumească încă o dată lui Gh. Balș pentru un dar a cărui valoare nu s-a perimat” (p. 5).

¹⁰ BCMI, XXI, nr. 1928, FOTO 4.

¹¹ Studiul a apărut în broșură după ce a fost publicat mai întâi în „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice” (prescurtat AARMSI), tom XV, 1929.

¹² Extras din „Revue historique”, București, VI, nr. 1-3, ian-mart. 1929.

¹³ Lucrarea are subtitlul *O contribuție la studiul Maicei Domnului de tipul eleusa în frescele bisericilor moldovenești din prima jumătate a veacului al XVI-lea*. Gh. Balș face o analiză comparativă a icoanelor de tip „Maica Domnului îndurătoarea” (în grecește *eleusis* - adică duioasa, milostiva) în care Fecioara Maria ține pe Iisus pruncul cu obrazul lipit de al ei. Face analogii cu picturi similare din Rusia, mai bine cercetate în perioada când

- *Grinda și arcul*, 1930 (4 pp.);
- *Pietre uitate*, 1931 (4 pp.)¹;
- *Influences arméniennes et géorgiennes sur l'architecture roumaine*", Vălenii de Munte, 1931²;
- *Introducerea pridvorului în planul bisericilor moldovenești, biserica din Lujeni*, 1931 (4 pp.)³;
- *Despre biserica Prislopului*, 1931 (4 pp.);
- *Bisericile moldovenești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, 1933 (655 pp.)⁴;
- *Contributions a la question des eglises superieures superposees dans les domaine byzantin*, 1934⁵.

În afara acestor studii individuale, Gh. Balș a publicat altele în colaborare cu cercetători ai perioadei, în primul rând cu arhitectul Nicolae Ghika Budești⁶:

- *Biserica din Filipeștii-de-Pădure* 1908;
- *Mănăstirea Probota*, 1909 (57 pp.);
- *Ruinele bizantine din Messembria*, 1912 (22 pp.)⁷.

Un alt studiu a fost făcut în colaborare cu arhitectul Roger H. Bolomey⁸: *Sfânta Paraschiva din Ștefănești-Botoșani*, 1926 (9 pp.)⁹. Nu trebuie uitate nici recenziile semnate de el, dintre care două privesc cercetărilor făcute de cunoscutul bizantinolog și profesor universitar de la Iași, Orest Tafrali: prima lucrare, *Monument byzantins de Curtea-de Argeș*", în 1928, și a doua, de mari dimensiuni, *Les monuments byzantins de Roumanie*, apărută în 1931 la Paris. Recenzia lui Gh. Balș a apărut în revista „Byzantion”, în 1932, dar și într-o broșură publicată la

apărea studiul său, optând pentru o influență directă din spațiul bizantin, inclusiv prin filieră rusească. Analizează subtipul numit *glicofilusa*, adică „zâmbet dulce”, în care se poate admite o influență italiană, deși aceasta este mai târzie decât secolul al XVI-lea de când datează cele mai vechi icoane pictate din Moldova. Studiul a apărut în BCMI, apoi la Editura Cartea Românească din București în același an.

¹ Studiul a fost dedicat marelui istoric N. Iorga. Extras din *Închinare lui N. Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, Cartea Românească, 1931.

² Amintită într-o lucrare a prietenului și colaboratorului său. Vezi N. Ghika Budești, *op.cit.*, p. 11.

³ AARMSI, 1931.

⁴ În „Precuvântare” autorul amintește de un studiu despre „construcțiile de lemn care ar constitui cel din urmă capitol al studiului întreprins”, iar la notă se menționa „de această lucrare – acuma în curs – îngrijește unul dintre colaboratorii la prezenta carte”. Vezi Gh. Balș, *Bisericile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, Institutul de Arte Grafice „E. Marvan”, București, 1933, p. 5.

⁵ Acesta ar fi ultimul studiu al său pe care nu l-am văzut, dar este menționat pe Internet. Cf. https://ro.wikipedia.org/wiki/Gheorghe_Bal%C8%99.

⁶ Nicolae Ghica-Budești (n. 22 decembrie 1869, Iași - d. 16 decembrie 1943, București), a fost un arhitect român, promotor al renașterii vechii arhitecturi românești și al afirmării specificului național, al stilului neoromânesc în arhitectură. Din 1930 a fost membru de onoare al Academiei Române. A fost și membru al Comisiei Monumentelor Istorice. Cf. https://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Ghica-Bude%C8%99.

⁷ Autorii analizează bisericile vechi din Messembria, descriu planul, modul de construcție elementele decorative observând influențele arhitecturii bizantine asupra edificiilor românești, dar și din tot spațiul balcanic: „ele ne arată ce admirabil efect decorativ au știut să obțină bizantinii cu materiale relativ modeste: piatră în dimensiuni mici, cărămizi și teracotă smălțuită, adică tocmai materialele pe care și noi le avem la dispoziție și pe care le-au întrebuințat și strămoșii noștri, fiecare însă după tehnica lui naturală”. La final autorii opinau că rostul cercetărilor făcute și al studiilor publicate era de „a ne servi ca pildă în drumul spre reîntregirea tradițiunei noastre artistice – astăzi uitată – și spre a putea fi bazați, pe de o parte, pe tradițiunea mămă și, pe de altă parte, pe geniul nostru etnic propriu: să reclădim cu temei pe baze sigure edificiul artei noastre naționale, astăzi înstrăinată”. BCMI, V, 1912, pp. 22.

⁸ Roger H. Bolomey (1883-1947), născut la Broșeni – Suceava într-o familie de origine elvețiană. Studii la Paris de arhitectură, a proiectat mai multe edificii în Moldova și la București, implicându-se și în cercetarea monumentelor istorice românești. Cf. <https://arhivadearhitectura.ro/arhitecti/roger-bolomey>.

⁹ Studiul demonstrează, argumentat, că biserica, atribuită lui Ștefan cel Mare, are elemente arhitectonice diferite de perioada marelui domnitor fiind construită, cel mai devreme, la sfârșitul secolului al XVI-lea, mai curând în secolul următor.

Bruxelles, în același an, în limba franceză¹. În 1928 face o recenzie la lucrarea lui I.D. Ștefănescu, apărută la Paris, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et in Moldavie*.²

Cea mai importantă colaborare pe tărâmul artei medievale a fost cu Nicolae Iorga în opera „*L'art roumain*”. Apărută la Editura Boccard din Paris în 1922, lucrarea este structurată pe două mari părți: prima, redactată de N. Iorga, „*L'art roumain du XIV-e au XIX-e siècle* (pp. 3-308), și a doua, aparținând lui Gh. Balș, „*L'architecture religieuse moldave*” (pp. 309-411)³.

Activitatea științifică. În 1924, la primul Congres de artă bizantină⁴, Gh. Balș a venit cu o comunicare „asupra unor particularități ale bolților moldovenești” în care semnală influențele armenie. Ghika-Budești opina că, „din documentarea ce Gheorghe Balș a înfățișat-o în comunicarea sa din anul 1924, ar reieși că formele atât de originale ale bolților moldovenești, cu toate că ele nu sunt identice cu cele din Armenia, își trag totuși originea din arta armeană”⁵.

La al doilea Congres de studii bizantine (Belgrad, 1927), Balș a prezentat o comunicare cu titlul *Influence du plan serbe sur le plan des églises roumaines*⁶. În 1928 participă la Oslo la al VI-lea Congres internațional de istorie cu prezentarea *Influence de l'art gothique sur l'architecture roumaine*, apărut în Buletinul Academiei Române din același an⁷. Altă participare notabilă este la al XII-lea Congres de istoria artelor de la Bruxelles, din 1930, unde Balș a prezentat *État actuel des études sur l'art ancien roumain*, apărută în Buletinul Academiei din 1931⁸.

Al treilea Congres de studii bizantine - Atena, 1930 – l-a aflat, de asemenea, între membri pe Gh. Balș care a prezentat *Influences arméniennes et géorgiennes sur l'architecture roumaine*⁹. Ultima întâlnire de înalt grad științific la care a participat a fost la Sofia. La 20 aprilie 1934 s-a hotărât ca, la cel de-al IV-lea Congres de studii bizantine, Academia Română să fie reprezentată de N. Iorga, pr. N.M. Popescu, Al. Lapedatu, I. Nistor, Andrei Rădulescu, Gh. Balș (9-16 septembrie Sofia)¹⁰. Acesta din urmă s-a prezentat cu o comunicare intitulată *Contribution à la question des églises supposées dans le domaine byzantin*¹¹. Înainte de finalizarea lucrărilor congresului, Gh. Balș s-a repatriat de urgență în România și la scurt timp a decedat.

¹ Orest Tafrali (1876-1937), profesor de limbi clasice, apoi profesor la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași la Catedra de Arheologie și Antichități. A trăit aproximativ în aceeași perioadă cu Gh. Balș. Deși preocupat de vestigiile istorice, din recenzie se simte lipsa cunoștințelor de arhitectură și a anvergurii pe care o avea Gh. Balș care analizează critic o serie de comparații făcute de Tafrali despre biserici din Valahia (Curtea de Argeș) și lăcașe de cult din Bulgaria. Printre acestea era menționată și Messembria, bine cunoscută lui Gh. Balș care-i dedicase un studiu special, menționat între lucrările sale făcute în colaborare cu N. Ghika-Budești.

² Cf. V. Grecu, *loc. cit.*, p. 586.

³ La N. Iorga sunt menționate titlurile științifice: profesor la Universitatea București, asociat la Sorbona, membru al Academiei Române, corespondent al Institutului. La Gh. Balș era trecut: inginer, membru al Comisiei Monumentelor Istorice. Deși mult mai puțin titrat, meritele sale sunt cu atât mai mari.

⁴ A fost primul Congres de bizantinologie din lume ținut la București, din inițiativa lui N. Iorga, între 14-25 aprilie 1924.

⁵ N. Ghika Budești, *op.cit.*, p. 4.

⁶ Comunicarea fost publicată în „Orient et Byzance”, IV, Paris, 1930, pp. 277-294. Cf. V. Grecu, *loc. cit.*, p. 585.

⁷ „Tot ce se știe despre influența goticului în vechea noastră arhitectură e spus aici într-un mod clar, precis și obiectiv”. Cf. V. Grecu, *loc. cit.*, p. 586. Din delegația participantă la Oslo - 14-18 august 1928 - au făcut parte N. Iorga, Gh. Balș, Al. Lapedatu, I. Nistor și I. Lupaș. Cf. Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române, repere cronologice*, Editura Academiei Române, București, 1992, p. 176.

⁸ Congresul a avut loc în perioada 21-30 septembrie 1930. Cf. Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 183.

⁹ Comunicarea a fost apreciată de istoricii de artă ruși M. Alpatov și N. Brunov care remarcă cercetarea despre „influențele Armeniei și ale Georgiei, precum și ale arhitecturii mahomedane asupra arhitecturii românești”. Cf. V. Grecu, *loc. cit.*, p. 587.

¹⁰ Cf. Dorina N. Rusu, *op.cit.*, p. 190.

¹¹ V. Grecu, *loc.cit.*, p. 588.

Activitatea academică. Gh. Balș a devenit membru al Academiei române în 1923¹. Anul următor făcea deja parte – alături de dr. Grigore Antipa, Ion Bianu, A. Saligny, Petru Poni, Vasile Pârvan și Al. Lepădatu - dintr-o comisie însărcinată să ia legătura cu Ministerul Finanțelor în vederea obținerii fondurilor necesare construirii localului Bibliotecii Academiei”².

Discursul său de recepție a fost *Începuturile arhitecturii bisericești din Moldova*, rostit la 9 iunie 1925 și publicat în broșură în același an și, mai nou, în colecția Dorinei N. Rusu³. În prima parte a discursului său, Gh. Balș elogia figura predecesorului său, Gheorghe Bengescu, în locul căruia fusese ales. Noul academician evoca arhitectura din timpul lui Ștefan cel Mare, bine cunoscută datorită numeroaselor biserici păstrate, căutând să răspundă la întrebarea care au fost sursele de inspirație pentru arhitectura bisericească moldovenească. Întrucât lăcașurile de cult anterioare lui Ștefan cel Mare erau puține și fuseseră refăcute sau modificate de-a lungul secolelor, arhitectul și istoricul de artă considera că răspunsul la întrebare trebuie căutat în statele ortodoxe vecine sau mai îndepărtate:

„Țările noastre se găsesc la confluența, la punctul de ciocnire a unor civilizații foarte diferite. Au primit, din această pricină, pecetea unor regiuni câteodată îndepărtate și au contopit, în construcțiile ce au înflorit pe acest pământ, elemente foarte diferite, disparate chiar la prima vedere, dar cari au ajuns, însă, prin bunul simț și gustul constructorilor, să alcătuiască un tot armonios și bine legat, constituind un stil deosebit, stilul nostru moldovenesc”⁴.

Analizând stilul moldovenesc, Balș scotea în evidență influențele provenite din stilurile bizantin (planul bisericilor, bolțile), apusean - romanic și gotic (contraforții exteriori, chenarele ușilor și ferestrelor) sau armean (arta prelucrării pietrei, decorații).

Conform uzanțelor, discursul de recepție era urmat de un cuvânt de primire din partea academicienilor consacrați. Cel care a citit răspunsul a fost istoricul Alexandru Lapedatu, care trecea în revistă cercetările și studiile făcute asupra stilului bisericesc medieval:

„Opera aceasta, proprie și originală a d-tale, trebuiește relevată și examinată cu acest prilej, căci numai astfel se va putea învedera contribuția însemnată și prețioasă ce ai adus în domeniul acestor cercetări și se va putea înțelege mai bine de ce, reprezentând o specialitate de studii de așa mare importanță pentru cunoașterea și aprecierea vechii culturi române, chemarea d-tale în Academie era în firea lucrurilor”⁵.

Urmare a prestigiului său, Gh. Balș a fost ales între cei trei vicepreședinți ai Academiei în două rânduri: în 1928, alături de I.C. Negruzzi și Gheorghe Țițeica (președinte Emil Racoviță) și în 1930 împreună cu Octavian Goga și Nicolae Vasilescu Karpen (președinte Ion Bianu)⁶.

Sfârșitul. Pe marginea actului de naștere a fost adăugată informația despre decesul lui Gh. Balș: „încetat din viață la București, sectorul 4 verde, la 23 septembrie 1934, actul nr. 1266 din 24 septembrie 1934”⁷. Un articol omagial din 1934 aduce câteva informații noi. Vasile Grecu, profesor universitar la Universitatea din Cernăuți atunci, amintește că au plecat, la 8 septembrie din Giurgiu, împreună cu Gh. Balș și ceilalți membri ai delegației României la al IV-lea Congres de studii bizantine care a avut loc la Sofia. La insistențele colegilor, Gh. Balș a acceptat să fie conducătorul delegației luând parte „în mod foarte activ la toate lucrările congresului”. Dumini-

¹ Anul 1923 apare într-un tabel cu academicienii români pe site-ul Academiei (<http://acad.ro/bdar/armembriLit.php?vidT=B>). Ținând cont că discursul de recepție a fost rostit în 1925, credem că în 1923 a devenit membru corespondent al Academiei și, doi ani mai târziu, membru titular.

² Cf. Dorina N. Rusu, *op.cit.*, pp. 170-171.

p. 168-169.

³ Gh. Balș, *Începuturile arhitecturii religioase în Moldova*, în Dorina N. Rusu (editor), *Academia Română. Discursuri de recepție (1919-1936)*, vol V, Editura Academiei Române, București, 2005, pp. 433-448. Vezi și Dorina N. Rusu, *Istoria Acad.*, pp. 170-171.

⁴ Autorul compara Țările române cu Sicilia, „unde conlucrarea artelor bizantine, arabe și gotice au produs minunile pe care le știm”. Gh. Balș, *op.cit.*, p. 441.

⁵ Alexandru Lapedatu, *Răspuns*, în Dorina N. Rusu, *op.cit.* p. 449.

⁶ Cf. Dorina N. Rusu, *op.cit.*, pp. 177, respectiv 182.

⁷ Respectiva mențiune s-a făcut la 1 septembrie 1936. Cf. DJAN Vrancea, *Fond Stare civilă Adjud*, dosar 10/1868, f. 15.

că, 16 septembrie, a mers cu ceilalți participanți la o mănăstire medievală din Bulgaria, circa 80 km de Sofia, cercetând și desenând schițe. A doua zi urma o altă călătorie, la Filipopole, unde n-a mai mers, simțindu-se rău: „înapoindu-se în pripă la București, în după-amiaza zilei de 22 septembrie a luat calea veșniciei”¹. N. Iorga, după ce își mărturisea regretul profund - „nu se poate spune îndeajuns ce suflet pleacă dintre noi cu George Balș”! -, amintea că sfârșitul venea chiar „a doua zi după ultimul drum pe care l-a făcut pentru cinstea științei românești, căreia i-a adus servicii neprețuite”. Totodată, preciza cauza imediată a morții lui Balș, „o infecție”², ceea ce poate fi socotită o ironie a sorții pentru cel care proiectase și construise clădirea Institutului de Boli Infecțioase și avusese cumnat pe renumitul doctor Ion Cantacuzino (decedat, însă, cu câteva luni înainte, în ianuarie 1934).

Din amintirile publicate asupra vieții lui Gh. Balș am găsit și alte informații despre ultimele zile ale distinsului academician: „o lungă lipsă de odihnă l-a răpus. A fost dus la groapă numai de oameni al căror suflet era răscolit de acele sfâșietoare, fragile și efemere sentimente ce, cutremurându-ne, sunt singurele freamăte perceptibile ale veșniciei”³. Mormântul său se află în Cimitirul Bellu, în zona centrală, unde se află și alți membri ai familiei (FOTO 3). O placă simplă de marmură, la fel cu celelalte din perimetrul familiei, precizează, simplu, numele și anii de viață. Nimic altceva.

Articole despre Gh. Balș. La capitolul „oameni de seamă”, autorul unui ghid turistic al Adjudului îl trecea primul pe Gh. Balș la care trecea: studii în străinătate, inginer și istoric de artă, academician, „unul dintre cei mai apreciați istorici ai artei vechi românești”⁴. În lucrările enciclopedice este prezentat la fel, inginer și istoric de artă, „specializat în istoria arhitecturii medievale și a legăturilor ei cu lumea Orientului creștin”⁵. O altă lucrare menționa realizările ca arhitect, menționând contribuțiile la podul de la Cernavodă, portul Constanța sau institutul de seruri și vaccinuri „L. Pasteur” din București⁶.

În evocarea sa despre contribuția lui Balș la cercetările arhitecturii medievale și influențelor în Moldova, N. Ghika Budești începea studiul cu o caracterizare a academicianului: „acei care l-au cunoscut pe Gheorghe Balș știu că el a fost în tot cursul vieții un cercetător pasionat și până în ultima zi un muncitor neobosit. Activitatea sa a fost tot atât de mare și de întinsă pe cât a fost și de variată”. Mai departe Ghika Budești evidențiază meritele sale în istoria artei:

„El a fost cel dintâi care a aplicat, în lucrările sale, o metodă științifică și rațională, cel dintâi care a studiat în mod sistematic și complet, monumentele noastre vechi, în special cele din Moldova, dăruindu-ne o operă desăvârșită de care toți acei ce vor urma calea deschisă de el, vor trebui să țină seama, căci opera sa va putea fi întotdeauna consultată nu numai cu mult folos, dar și cu o deplină încredere în ce privește exactitatea ei, fie din punctul de vedere al artei și al tehnicii, fie din punct de vedere al istoriei, al epigrafiei, al iconografiei etc., etc.”⁷.

Un alt articol apare în anul morții în *Revista Fundațiilor Regale*, semnat „G. M. Cantacuzino”, articol care începea cu o caracterizare plastică: „modest și metodic, Gheorghe Balș a trecut prin viață înconjurat de un nimb de tăcere. Încărcat de cunoștințe și bogat în cele mai diverse deducții – produse rare ale unei formațiuni încete, în care răbdarea a avut o parte hotărâtoare -, el dispărea tocmai când toți care îl cunoșteau așteptau de la dânsul desăvârșirea unei opere de temelie”. Mai departe autorul face o retrospectivă asupra vieții lui Gh. Balș, oferind și

¹ Această dată, 22 septembrie, nu coincide cu cea din adaosul la certificatul de naștere unde apare data decesului 23 septembrie. Că nu e o greșeală în articol este și subtitlul său unde se precizează perioada vieții: 25 aprilie 1868-22 septembrie 1934. V. Grecu, *loc.cit.*, p. 580.

² N. Iorga, *Oameni cari au fost*, p. 275.

³ G.M. Cantacuzino, *loc.cit.*, p. 426.

⁴ Vezi Alexandru Deșliu, *Adjud, ghid turistic*, Editura Pallas, Focșani, 2002, p. 31. Din acest motiv, începând cu anul 2006 Grupul Școlar Agricol (actualul Colegiu Tehnic) din Adjud a luat numele academicianului. Cf. <http://colegiulgheorghebals.ro/>.

⁵ Cf. *Dicționar enciclopedic*, vol. I (A-C), Editura Enciclopedică, București, 1993, p. 170.

⁶ Cf. *Dicționar enciclopedic român*, vol. I (A-C), Editura Politică, București, 1962, p. 286.

⁷ N. Ghika Budești, *op.cit.*, p. 3.

informații biografice. Astfel, în perioada lucrărilor la portul Constanța a locuit în apropierea mării, „locuind ani de zile într-o casă care se înălța ca un post de veghe deasupra falezelor de la Constanța”¹. Cantacuzino face și o presupunere interesantă, anume că activitatea de excavare din zona portului care pune mereu la iveală sarcofage, statui și ziduri de cetăți i s-a trezit pasiunea pentru arhitectură și dorința de a călători”².

G.M. Cantacuzino făcea referiri și la lucrările sale fundamentale: „a întrebuințat în studiul celor trei mari volume, consacrate artei moldovene, metoda și delicatețea unui botanist. Ar fi studiat cu siguranță Muntenia la fel, dacă ar fi avut timp,... dacă ar fi trăit”³. Același autor reliefa contribuția sa la metoda de cercetare a monumentelor istorice:

„Luând mănăstirile și bisericile noastre ca documente, le-a clasat; întrucât [sunt] construcții, le-a studiat tehnica, ca obiect de artă, frumusețea și înțelesul. A stabilit înrudiri pe baza unor certitudini pe care, în urmă, le-a demonstrat cu o infailibilă probitate; a dedus similitudini, a trasat drumul influențelor și a marcat jocul de flux și de reflux al civilizațiilor vecine sau depărtate asupra noastră; a situat arta noastră bisericească în genialitatea constelațiilor artistice, ocolind fanteziile șovinismului și iluziile regionaliste. Într-un cuvânt, *a lăsat o metodă care este esența operei sale* [s.n.s., L.R.], metodă care, continuată și în alte regiuni ale țării, ne va ajuta la cunoștința mai precisă a României ca realitate artistică”⁴.

Bizantinologul Vasile Grecu, bun cunoscător al vieții și operei lui Gh. Balș, opina:

„G. Balș va trece în istorie preocupărilor științifice românești ca întemeietor al cercetărilor, aprofundate și riguroase științifice, din punct de vedere tehnic-artistic al vechilor noastre clădiri bisericești, cari până la el au fost cercetate și studiate mai mult din punct de vedere curat istoric. În privința aceasta ele înființează o școală pe care va anima și după moarte, căci lucrările sale sunt aproape toate pline de interesante îndemnuri către cercetări nouă. [...] Soarta a fost bună cu el, lăsându-l în viață până ce și-a văzut apărută opera-i capitală care-l va face nemuritor”⁵. Sfârșindu-i viața muncitoare și conștiincioasă înainte de vreme, a fost vitregă însă cu știința istorică românească pe care Gh. Balș ar fi putut-o îmbogăți cu încă atâtea prețioase contribuțiuni”⁶.

Amintind de cele trei mari volume de studii despre arhitectura bisericească din secolele XIV-XVIII, Vasile Grecu aprecia că Balș dă „prin aceste trei lucrări ale sale opera fundamentală pentru cunoașterea și studierea vechilor biserici moldovenești din cele mai îndepărtate vremi până în preajma timpului nostru. Oricine va avea de acum înainte să se ocupe de aceste neclintite mărturii ale culturii și artei moldovenești, nu va putea trece peste aceste scrieri”, ele fiind opera unui „inginer-arhitect dublat de un savant cărturar”⁷. Materialul strâns cu mîgălă în decenii era o altă contribuție majoră a lui Gh. Balș:

„Valoarea cea mare a lucrărilor acestora ale d-lui Balș rezidă, pe lângă cercetările arhitectonice originale și în rezultatele acestor cercetări, și în bogăția de material, strâns cu sârguință și conștiinciozitate, pentru cercetări ce se mai impun încă. Bogăția de material o învederează cele 284 clădiri bisericești descrise și cele 1947 de ilustrațiuni ce însoțesc textul, arătând clădiri, picturi, ornamente, pietre de mormânt, obiecte de mobilier bisericesc și atâtea planuri și rele-

¹ G.M. Cantacuzino, *loc. cit.*, p. 424.

² *Ibidem*, p. 425. Referitor la casele construite, sunt amintite două: una pe Valea Teleajenului, la Plopeni, și cea mai importantă, la București, „adevărată lui cetate [...] concepută în funcția unei mari camere de lucru în care se înșiră una din cele mai bogate și complete biblioteci particulare din țară”. *Ibidem*.

³ *Ibidem*, pp. 425-426. Deși neprecizate, cele trei volume amintite sunt, cu siguranță, studiile asupra bisericilor din timpul lui Ștefan cel Mare, din secolul al XVI-lea și din secolele XVII-XVIII.

⁴ *Ibidem*, p. 426.

⁵ Autorul se referea la lucrarea din 1933, *Bisericile moldovenești din secolele XVII-XVIII*.

⁶ V. Grecu, *loc. cit.*, p. 588.

⁷ V. Grecu, *Dare de seamă*, în: „Codrul Cosminului”, Cernăuți, VIII, din 1934, p. 502. Autorul adăuga că „arhitectura, boltirile și podoabele în piatră sunt părțile tari ale d-lui Balș”, neuitând să amintească și cercetările despre „morminte, zugrăveală, clopote, mobilier și meșteri”, făcute mai puțin aprofundat. *Ibidem*, p. 503.

veuri, acestea din urmă executate cu ajutorul colaboratorilor din cadrul Comisiunii Monumentelor Istorice”¹.

N. Iorga a lăsat, la rândul său, câteva pagini despre Balș cu care a colaborat în cadrul lucrării amintite anterior, *L'art roumaine*. Între acei mari *Oameni cari au fost*, Iorga menționa pe Gh. Balș și lucrările despre „vechile noastre monumente” ca despre „o strălucită prezentare în trei volume a dezvoltării artei de clădire a moldovenilor. Pentru toate timpurile această operă va fi baza, inatacabilă din orice punct de vedere, a orientărilor”. Ea este o glorie pentru știința noastră”².

Încheiem cercetarea noastră asupra academicianului Gh. Balș cu un portret sugestiv făcut de marele Nicolae Iorga:

„Cu dânsul se duce un boier, dintre aceia care, de două veacuri, sub influența culturii franceze, se așază în același rând cu cei mai aleși din aristocrația Apusului. Creșterea lui la Geneva, mediul lui familiar așa de ales au venit ca de la sine pentru dezvoltarea unor însușiri pe care el le avea din instinct. N-am cunoscut, nu se poate cunoaște un om de o mai mare probitate unită cu o discreție și o delicateță de suflet excepționale. [...] Crescut ca pentru altă lume, el s-a inițiat uimitor de răpede în toate realitățile noastre, în toate domeniile căreia, afară de politică, și-a simțit datoria să se amestece cu aceeași muncă onestă de a cărei mulțumită nu știa cum să se ascundă mai bine, găsind singura răsplată în lucrul bine făcut”³.

Bibliografie

Arhive – Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Vrancea, Fond *Stare civilă Adjud*, dosar 10/1868;

Balș, Gheorghe, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, Cartea Românească, București, 1926;

Idem, *Bisericile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, Institutul de Arte Grafice „E. Marvan”, București, 1933;

Idem, *Inceputurile arhitecturii religioase în Moldova*, în Dorina N. Rusu (editor), *Academia Română. Discursuri de recepție (1919-1936)*, vol. V, Editura Academiei Române, București, 2005, pp. 433-448;

Idem, *Pietre uitate*, în *Închinare lui N. Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, Cartea Românească, 1931;

Cantacuzino, G.M., *George Balș*, în „Revista Fundațiilor Regale”, București, 1934, pp. 424-426;

Deșliu, Alexandru, *Adjud, ghid turistic*, Editura Pallas, Focșani, 2002;

Dicționar enciclopedic, vol. I (A-C), Editura Enciclopedică, București, 1993;

Dicționar enciclopedic român, vol. I (A-C), Editura Politică, București, 1962;

Dogaru, Maria, *Un armorial românesc din 1813. Spița de neam a familiei Balș dotată cu steme*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1981;

Ghibănescu, Gheorghe, *Biserica Sf. Dimitrie din Iași*, 1934;

Ghika Budești, Nicolae, *Gheorghe Balș și influența artei armene asupra vechii arhitecturi din Muntenia și din Moldova*, București, f. a.;

Grecianu, Paul, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. I, București, 1913;

Grecu, Vasile, *Dare de seamă*, în „Codrul Cosminului”, Cernăuți, VIII, 1933-1934, pp. 501-505;

Idem, *G. Balș*, în „Codrul Cosminului”, VIII, Cernăuți, 1933-1934, pp. 579-588;

Ionescu, Grigore, *Istoria arhitecturii românești*, prefață de N. Iorga, Cartea Românească, București, 1937;

Iorga, Nicolae, Gheorghe Balș, *L'art roumain*, E. de Boccard, Paris, 1922;

¹ *Ibidem.*, pp. 504-505. La finalul dării de seamă autorul scria: de încheiat, nu putem încheia decât cu un cuvânt de laudă pentru operele de permanentă valoare cu care d-l G. Balș a împodobit știința românească”. *Ibidem.*, p. 505.

² N. Iorga, *Oameni cari au fost*, p. 276.

³ *Ibidem.*

Idem, *Oameni cari au fost*, vol. II, Editura pentru Literatură, București, 1967, pp. 275-277;
Al. Lapedatu, *Răspuns la discurs*, în Dorina N. Rusu (editor), *Academia Română. Discursuri de recepție (1919-1936)*, vol. V, Editura Academiei Române, București, 2005;
Maria, regina României, *Povestea vieții mele*, vol. III, Editura Rao, București, 2009;
Monografia Municipiului Adjud, 2008;
Rotaru, Rodica, Mircea Anghelescu, Ștefan Gorovei, *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contemporane*, Editura Minerva, București, 1973;
Rusu, Dorina N., *Istoria Academiei Române, repere cronologice*, Editura Academiei Române, București, 1992;
Sturdza, Mihail Dim., *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească*, Editura Simetria, București, vol. I, 2004.

Surse Internet

Dicționarul arhitecturii românești moderne, vol. I (Literale A-C), 2012, p. 34, disponibil la https://issuu.com/dictionaruar/docs/dictionar_arhitecti_si_cladiri_ac_u;
Olteneanu, Mihai, *Gheorghe Balș (1868-1934) – Inginer constructor, cercetător al istoriei artelor, primul președinte al AGIR-1918*, în „Univers ingineresc”, nr. 17, 2008, disponibil la http://www.agir.ro/univers-ingineresc/numar-17-2008/gheorghe-bals-1868-%E2%80%931934-inginer-constructor-cercetator-al-istoriei-artelor--primul-presedinte-al-agir-%E2%80%931918_2211.html;
<http://acad.ro/bdar/armembriLit.php?vidT=B>;
http://www.b365.ro/cenusaresele-bucurestiului-cladirile-istorice-nedreptatite-vezi-galerie-foto_29159.html#n;
<https://arhivadeearhitectura.ro/arhitecti/gheorghe-bals/>;
<https://arhivadeearhitectura.ro/arhitecti/roger-bolomey>;
<https://www.cantacuzino.ro/ro/index.php/17>;
<http://colegiulgheorghebals.ro/>;
<http://patrimoniu.gov.ro/publicatii/buletinul-comisiei-monumentelor-istorice>;
<https://www.scribd.com/doc/126952551/G-Bals-Bisericile-Lui-Stefan-Cel-Mare>;
<http://stefan-bals.ro/html/Date-biografice-stefan-bals.html>.
https://ro.wikipedia.org/wiki/Gheorghe_Bal%C8%99;
https://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Ghica-Bude%C8%99ti.

* * *

Liviu-Iulian ROMAN, născut la Păunești-Vrancea (23 iunie 1972), absolvent al Seminarului Ortodox de la Buzău (1993), apoi al Facultății de Istorie de la Universitatea „A. I. Cuza” Iași (1997). Profesor de istorie, din anul 2000 în comuna natală. Studii doctorale finalizate în 2013 cu teza de doctorat publicată în 2014. Preocupat de istoria locală, a făcut cercetări de istoria presei publicate în perioada 2011-2017. A participat anual, din 2012, la Congresele de Istoria Presei organizate de Asociația Română de Istoria Presei (București, Chișinău, Galați, Oradea, Timișoara, Cluj) cu materiale publicate în volumele congreselor.

Lucrări publicate:

Liviu-Iulian Roman – Păuneștii Vrancei, între păduri și ape, Ed. Terra, Focșani, 2011;

Liviu-Iulian Roman – Presa din Moldova și problema Unirii Principatelor (1855-1858), Editura Universității

„Al. I. Cuza” din Iași, 2014;

Articole publicate:

- *Un jurnal antiunionist: „Nepărtinitorul” (21 iunie 1856-10 sept. 1856)*, în „Cercetări istorice”, XVII/2, Iași, 1998;
- *Problema noii capitale în contextul Unirii Principatelor*, în: *Unirea Principatelor Române*, coordonator Dorin Cristea, Editura Cartea Vranceană, Focșani, 2011, ediția a IV-a;
- *Valoarea documentară a presei din Moldova în perioada Unirii Principatelor (1855-1862)*, în *Mass-media: între documente și interpretare, studii și cercetări de istoria presei* (volumul Congresului Internațional de Istoria Presei, Chișinău, 27-28 aprilie 2012, Centrul Editorial-poligrafic USM, Chișinău, 2012;
- *La dernière étape de l'affranchissement des tziganes en Moldavie et la fin de l'esclavage en Europe. Échos dans la presse (1855-1856)*, în „The Romanian Journal of Modern History”, vol. III, nr. 2, Iași, 2012;
- *Implicarea elitelor din Moldova în elaborarea legislației privitoare la libertatea de expresie; considerații asupra primei legi a presei din România (1856)*, în: *Elita culturală și presa* (volumul Congresului de Istoria Presei, București, 18-20 aprilie 2013), Editura Militară, 2013, pp. 269-285 (ediția format electronic, ISBN – 978-973-32-0922-5, disponibil la <http://www.edituramilitara.ro/downloads.php>).
- *Dificultăți generate de pierderile teritoriale și retragerea în Moldova – ecouri în presa ieșeană din prima jumătate a anului 1917*, în: *Presa Primului Război Mondial*, Cătălin Negoită, Zanfîr Ilie (coord.), Editura Tritonic/Editura Axis Libri, București, 2015;
- *România literară – publicație reprezentativă a elitelor românești din perioada premergătoare Unirii Principatelor*, în: *Presa culturală, congres național, ediția a VIII-a*, Oradea, 24-25 aprilie 2015, coordonatori: Ion Zainea, Ioana Laza, Beata Menesi, Carmen Ungur-Brehoi, Editura Universității din Oradea, 2015;
- *Preotul Neculai Mehedinți și comunitatea păuneșteană de la cumpăna secolelor XIX-XX*, în: „*Milcovia*”, Focșani, seria a III-a, anul IX, nr. 21, iulie-decembrie 2015;
- *Începuturile presei religioase în Moldova: ziarul „Preutul” (1861-1862)*, în: *Tradiții ale presei religioase din România*, coordonatori: Țăgșorean Carmen, Rad Ilie, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2017.

